

Tørvefabrikkernes placering i Rønbjerg og lidt om de enkelte værker.

Af *Egon Jeppesen* januar 1996.

Nørkær's værk.

Første ejer var Niels Vistisen, næste ejer Anders Ludvigsen. Lejere af værket var Andreas Sørensen (Bette Dres). Gravningen sluttede sidst i fyrrerne, da der ikke var mere dynd. De 2 ejere brugte deres egne heste til kørsel fra selve værket ud til de 2 gravsteder og fra værket til liggepladsen. Der blev brugt 5 heste, som alle kom fra gården Nørkær. Normalt købte fabrikanterne heste på forårsmarkedet ved Kirken i Skive. Ved værket arbejdede 15 mand. Fra Rønbjerg arbejdede Kristian Kragelund og Anders Pedersen (Slider). Kristian Hedegård, gl. Rønbjerg kørte den tredje hest på liggepladsen, resten af tørvearbejderne kom cyklende eller kørende fra Ballingområdet. Værket blev betragtet som et mellemstort værk.

Arbejdet ved samtlige værker startede tidligt om foråret. Man hentede stammer fra skovene, som blev kørt til egnens savværker til opskæring. Der var 1 savværk i Rønbjerg, 1 i Stokholm og 1 i Håsum. Der blev lavet "tomsbrædder", som blev tømret sammen til flager 1,30m i bredden. Flagerne var underlag for sporene og gangbræt for hesten i gravene. Inden selve produktionen startede, blev liggepladsen jævnet og hele værket gennemgået med henblik på reparation og fornyelse. De lokale smede var indblandet i dette arbejde sammen med ejerne. Arbejdet blev aldrig påbegyndt en mandag.

Før arbejdet startede, blev alle mand indbudt til en sammenkomst, hvor prisen blev aftalt for sommerens arbejde. Hvis man ikke kunne blive enige om akkorden, kunne forskellen udlignes ved, at man fik et antal tørv ved sæsonens afslutning. Der var lidt forskel i prisen alt efter det arbejde man lavede. Den mand, der passede hestene, fik nogle få ører mere pr. 1000 tørv. Ved værker, hvor der blev fyret med tørv, fik den, der passede fyret også nogle få ører mere pr. 1000 tørv. Produktionen startede, så snart frosten var af tørvedyndet.

Jørgen Bæk og Jens Nørgårds værk. Driftsleder Jørgen Bæk

Værket lå ca 400m vest for Nørkær's værk, der igen lå 500 fra gården Nørkær. Der var 7 mand beskæftiget. Johannes Laursen og Kristian Laursen (brødre), Anton Post, Eskild (døve Eskild), Martin Kristiansen, Ove Carlsen, Anton Jeppesen (min far). Alle disse arbejdere var bosiddende i Rønbjerg. I 1930 rejste jeg tørv ved dette værk, og jeg fik 8 øre pr 1000 tørv, jeg rejste. Jeg var da 6 år, altså før jeg gik i skole. Værket var et lille værk.

Dyndet fra ovenstående værker blev transporteret i tipvogne, der kørte på spor til liggepladsen.

Elias Kristensens Værk

Værket var beliggende Rettrup Kærvej nr 30. nord for gl. Rønbjerg Vej. Værket var lille og beskæftigede 3 mand. Værket var et flytteværk, der kunne flyttes med heste.

Kristian Søndergårds værk.

Dette værk lå syd for gl. Rønbjergvej lige over for Elias Kristensens værk. Det var også et flytteværk.

Dyndet blev i trækasser kørt fra graven ud til liggepladsen. Vognene var specielt lavet til udkørsel af dynd. Vognene havde trøjul fremstillet af Elias Kristensen, der var snedker.

Kristian Søndergård åbnede senere et større værk på Rettrup Kær. Her blev dyndet kørt ud med bil.

Hansens værk.

Nord for gl. Rønbjerg Vej 8A, lå tidligere en mindre ejendom, hvor mine forældre Johanne og Anton Jeppesen boede som bestyrere, "Hansens værk". Det var et mindre værk et såkaldt presseværk. Trækraften var sugegas fra egne tørv. Produktionen ophørte i 1922, da ejendommen brændte.

Bernhard Søndergårds værk, Bomhuset.

Værket var et større værk, der var ansat 10 mand. Mads Hørby, Eyvind Jeppesen (min bror), Harald Nymand, Peter, Ingeman Pedersen, Hans Søndergård Jensen, Nørgård, Gerda og Gustav Larsen. Min mor havde, når der blev lavet tørv, 5 af disse personer på kost. Dyndet blev kørt ud med bil til liggepladsen.

Efter endt produktion omkring 1. september alt afhængig af vejret, blev der holdt afskedsgilde for alle tørvearbejderne. Der var "tørverejsere og skruere". Her arbejdede f.eks Marie Brink, Rikke Brink, Dagny Ibsen, og andre fra Balling. Min søster Herdis var også med, men hun rejste også tørv for andre fabrikanter. Gildet forgik i laden ved Bomhuset med spisning og med alt det "Gammel Øl" fra Breum Bryghus, man kunne drikke. Gildet kunne godt trække ud i flere dage. Aftrædning på naturens vegne foregik under bordet. Jeg erindrer at Ravn fra Balling, der var lidt af en sinke var bange for stedets vædder; men når "gammeløllet" var kommet ind, steg hans mod, og han gik derfor hen til vædderen, der stod bundet. Resultatet var, at Ravn måtte en tur til lægen i Balling for at blive helbredt efter sporene fra vædderen. Ravn kom igen næsten sommer.

Berhard Søndergårds formbrændselfabrik.

Fra Bomhuset kørte vi ned over Trævel å og drejede mod syd ind i Nyholm Plantage.

I sommeren 1932 mødte Åge Sørensen og jeg her den kendte sidste "Rakker" Stærke Hans. Hans grav fra 1934 er på Ejsing kirkegård nord for kirken. Stærke Hans spurgte om Åges forældre var hjemme, da han ville aflægge dem et besøg. Stærke Hans var en kæmpestor person, som manglede det ene øje. Måske havde han mistet øjet i slaget ved Kisum Mølle? På ryggen bar han et tornyster med træbund. Som låg var der et skind af en grævling. Jeg husker tydeligt grævlingens hoved, der daskede ned. Stærke Hans støttede sig til en kraftig egespir. Han gjorde et stærkt indtryk på mig p.gr. af hans størrelse.

Her var skellet mellem Estvad-Rønbjerg-, Håsum- og Ejsing kommuner, og her lå en formbrændselfabrik. Formbrændsel er tørvesmul og billinger (affald fra tørveproduktionen), som bliver presset i runde-briketter. Denne produktion fandt sted efter den egentlige tørveproduktion om efteråret. Her arbejdede Gustav Larsen og jeg i toholdsskift. F.eks. fra 6 morgen til kl 14, hvorefter den anden fortsatte fra 14.00 til 22.00. Produktionen foregik under tag. Produktionen varede til smullet og billingerne var opbrugt ca. 1. november. Smullet og billingerne var blevet kørt sammen i løbet af sommeren. Formbrændselet blev skubbet op i en stor silo ved egen kraft. Bilerne kunne køre ind under siloen og blive læsset. Hvor vejningen foregik, erindrer jeg ikke.

Stausø-værket

Værket brændte i 1928. Det var et dampværk. Selve værket blev efter branden købt af Jørgen Bæk og Jens Nørgård og genopført i deres mose ved Nørkær. Dette er tidligere beskrevet. S.d.

Bette Dreses værk

Værket lå ca 500 m nord-vest for Hvidemosevej nr 1. Trækraften var fra starten en diesel-glødehovedmotor. Motoren stammede fra en fiskekutter. Senere kom der el-motorer som trækraft. Her arbejdede bl.a. Majgård Sørensen, Christian Pedersen (Slider), - Kræn Agerbæk, Niels Laursen (Kommunist Niels), Ejner Vernesen, Jens Pedersen (Slider), Sten Christensen, Chresten Hansen, Konrad Eriksen, Peder Kristensen (Peder Gerda), Peter Larsen (Lytå) og her arbejdede også jeg f.eks i 1945. Jens Pedersen (Slider) var fraværende fra 5.5.1945 og ca 14 dage p.gr. af hans deltagelse i modstandsbevægelsen. Værket var et større værk, som det også fremgår af medarbejderstaben.

Store-Værket .

Værket lå lidt syd for Hvidemosevej nr 10, hvor Bette Dreses søn, Svend Sørensen i dag bor. Værkets stald er identisk med det nuværende "Æ Tørhus", som i dag fungerer som gildesal for efterkommere af Sørensen og Jensen, der dengang ejede og drev fabrikken. Syd for "Æ Tørhus" kan man stadig finde ruiner af fundamentet til selve tørveværket, som var det største her på egnen.

Værkets dampfløjte fungerede som ur for alle vi mosearbejdere.- Fløjten lød, når der var frokost, middag, kaffetid og fyraften. Jeg har aldrig set værket i gang. Det var så stort og uoverskueligt, at vi børn ikke måtte komme der. Jeg skønner, at der arbejdede ca 25 mennesker ved dette værk. Der blev fabrikeret gode tørv og jeg har hørt, at der var op til 12 m. tørvedynd. Det var et moderne værk, der fulgte med tiden, og arbejdspladsen var eftertragtet, da man blev godt behandlet og betalt. Der skete kun lidt udskiftning i medarbejderstaben p.gr. af disse forhold.

I 1947 var det slut med værket, og jeg fik akkord på at vælte den høje skorsten, det gav mig 50 kr, der dengang var mange penge.

Værkets liggepladser lå øst for værket og er i dag tilplantet med skove.

Uden for tørvesæsonen mødtes vi arbejssløse til kontrol i "Æ Beshus", der dengang var fagforeningshuset. Det lå, hvor i dag K.M.Rustfri ligger. Bygningen blev fjernet 1957. Huset blev lejet af mange forskellige fra egnen. Der blev holdt baller så det bragede. Efter et sådant bal, kunne man risikere, at kakkelovnen var væltet, vinduerne smadret, gardinerne hang i laser, komfurringene lå smidt ud på vejen, kort sagt hærværk hørte med til ballerne. Det var ofte karlene fra de omliggende herregårde, der lavede balladen; men de lokale holdt sig heller ikke tilbage. Landbetjenten Karlo fra Vinderup kom altid til stede for at skille gemytterne.

Af tørveværker, der ikke lå i gl. Rønbjerg kan jeg også nævne nogle.

Vester Lidegård

I 1940 gravede Sejer Pedersen, Mejeriejer, tørv i Vester Lidegård. Tørvene blev her gravet med spade, og blev alle brugt til mejeriet.

Øster Lidegård

Øst for Vester Lidegård lå Peder Flys værk ved gården Øster Lidegård. Det var et ælteværk.

Karl Kristians værk i Estvad

Værket lå nord for Præstevejen 9. Tørvegraven kan ses fra

Præstevejen .

Nikkelborg værket

Værket var ejet af A.C. Clausen (Slagter) fra Rønbjerg.

Åge Guddikens værk .

Værket lå 500 vest for Flyndersøvej 33. Her blev dyndet gravet op med en flydende gravemaskine på 2 pontoner. Maskinen kunne lægge dyndet ind på bredden, hvorfra et transportbåd førte dyndet ind til værket. Det var sorte kvalitetstørv.

Bette Dreses værk i Estvadgårds skov

Dyndet blev hentet i Hundemosen. Der står i dag en lille sommerbolig på stedet. Det var gode tørv, der kom fra dette værk. Bette Dres flyttede sit værk fra gl. Rønbjerg til skoven, da dyndet i gl. Rønbjerg slap op.

Sevelsteds værk

Værket lå syd-øst for Hvidemose, syd for banen.

Præstegårdens værk, Estvad

Den sidste produktion af tørv fandt sted i begyndelsen af 1980'erne og sluttede i 1986. Præsten Boye Brun og forpagteren Frede Pedersen gravede tørv 2 steder. Syd for præstegården og i engen. Produktionen var automatiseret. Dyndet blev gravet op og læsset på en aflæsservogn. Bag på aflæsservognen var der anbragt en presser og en skærer. Tørvene blev kørt direkte ud på liggepladsen og skåret. Der blev produceret 90-100.000 tørv årligt i en periode på 7 år. Tørvene var af ret ringe kvalitet, men brugbare .

Redaktion Torben Olesen
Korrektur Kirsten Olesen